

УДК 373.3.016 (045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-50>

Наталія ЦУКАНОВА,

orcid.org/0000-0002-6480-8717

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) *tsukanova_nataliia@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи, подано характеристику загальнокультурної компетентності, визначено, що завдяки формуванню загальнокультурної компетентності учні початкових класів навчаються обирати шляхи і способи використання вільного часу, що культурно та духовно збагачують особистість, жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними й загальнолюдськими духовними цінностями.

Проаналізовано погляди педагогів, які вивчали сутнісні ознаки загальнокультурної компетентності. Визначено, що загальнокультурна компетентність – це інтегративна якість особистості, яка характеризується знаннями щодо національної та світової культурної спадщини, вміннями їх аналізувати та оцінювати; володіє культурою міжособистісних відносин та дотримується принципів толерантності у взаємодії з іншими людьми.

Узагальнено, що для формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи, необхідна відповідна направленість викладання англійської мови в початкових класах, використання розвивальних можливостей іноземної мови, оскільки розвиток здатності до культурного пізнання світу буде ефективним за умови культурологічної спрямованості цієї дисципліни.

Зосереджено увагу, що англійська мова має значний розвивальний потенціал щодо формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи, а саме англійська мова як навчальний предмет є джерелом полікультурного розвитку особистості культурно-історичного суб'єкта, що відчуває відповідальність за свій народ, державу, майбутнє своєї країни та людської цивілізації. Вивчення іноземної мови сприяє підвищенню рівня загальної культури особистості молодшого школяра, який усвідомлює необхідність міжкультурної взаємодії народів світу, а також здатність взаємодіяти з представниками інших культур, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявленнях, ціннісних орієнтаціях та досвіді, і виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування.

Ключові слова: загальнокультурна компетентність, учні початкових класів, англійська мова.

Nataliia TSUKANOVA,

orcid.org/0000-0002-6480-8717

Candidate of Pedagogical Science (Ph. D.),

Associate Professor at the Department of Pedagogic of Preschool and Elementary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) *tsukanova_nataliia@ukr.net*

FORMING THE GENERAL CULTURAL COMPETENCE OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

The article describes to the forming of the general cultural competence of students elementary school, description of general cultural competence is given, certainly, that due to forming of general cultural competence the students of elementary school study to elect ways and methods of the use of spare time, that in a civilized manner and spiritually enrich personality, to live and cooperate with other in the conditions of multicultural society, following national and common to all mankind spiritual values.

The looks of teachers, that studied the essence signs of general cultural competence are analysed. Certainly, that the general cultural competence is integrative quality of personality, that is characterized knowledge in relation to national and world cultural heritage, by abilities of them to analyse and estimate; owns the culture of interpersonal relations and adheres to principles of tolerance in cooperating with other people.

Generalized that for forming of general cultural competence of students elementary school, the corresponding orientation of teaching of English is needed in elementary classes, use of developing possibilities of foreign language, as developing a flair to cultural cognition of the world will be effective on condition of culturological orientation of this discipline.

Attention is concentrated that English language has considerable developing potential in relation to forming of general cultural competence of students of elementary school, namely English as educational object is the source of multicultural development of personality of cultural and historical subject, that feels responsibility for the people, state, future of the country and human civilization. The study of foreign language assists the increase of level of general culture of personality of elementary school students, that realizes the necessity of cross-cultural cooperation of the world people, and also ability to cooperate with the representatives of other cultures, that is base on totality of knowledge, abilities, skills, world view presentations, valued orientations and experience, and appears in a mental culture, general erudition, culture of communication.

Key words: the general cultural competence, students of elementary school, English language.

Постановка проблеми. Виклики часу зумовили розроблення концептуальних засад реформування освіти, які проголошують збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів початкових класів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей.

У «Національній Доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» було визначено, що головною метою української освіти передбачено створення умов для особистісного розвитку і творчої реалізації кожного громадянина України, виховувати покоління, здатні навчатися впродовж усього життя, розвивати та створювати цінності громадянського суспільства, а також сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський та світовий простір як конкурентоспроможної і процвітаючої держави.

У процесі модернізації початкової освіти, запровадження в ній компетентнісного підходу відбувається перебудова освітнього процесу, а також здійснюється його спрямування на особистісний розвиток учнів молодших класів, формування в них початкової освіти компетентностей, передбачених Державним стандартом та навчальними програмами. Зазначені обставини актуалізують проблему реалізації компетентнісного підходу в освіті, яка передбачає формування у дітей ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає загальнокультурна компетентність.

Аналіз досліджень. У концепції Нової української школи зазначено, що дитині недостатньо лише знання, а також важливо навчити користуватися ними. Знання, уміння та навички взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Ключові компетентності НУШ, основні компетентності визначені в Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи «Про освітні компетенції для навчання протягом життя» від 18.12.2006 (так звані Європейські еталонні рамки), Концепції «Нова українська школа» та Законі України «Про освіту».

Сутнісні ознаки загальнокультурної компетентності розкрито в працях Ш. Амонашвілі, Г. Андріанової, М. Вашуленко, С. Виготського, Л. Іванової, І. Зимня, Н. Лисенко, Т. Несвірської, О. Савченко, В. Сухомлинського та ін.

Мета статті – охарактеризувати формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Для конкретизації сутності формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи необхідно розглянути складові цього поняття «культура», «загальна культура», «компетентність».

Поняття культури не має однозначного трактування як на міждисциплінарному рівні, так і в межах однієї наукової галузі.

Культура (лат. Cultura – «обробляти») – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил усередині соціуму для його збереження та гармонізації (Зимня, 2006: 45).

Досліджуючи сутність загальної культури особистості, І. Зимня наголошує на її інтеграційному характері, звертає увагу, що загальна культура охоплює внутрішню культуру, що визначається особистісними, діяльними та інтерактивними особливостями людини, яка виховувалася в сім'ї та в системі освіти, освіченість як привласнену сукупність знань, що характеризується системністю, широтою, всебічністю та глибиною.

За такого підходу, у змісті загальної культури пропонується виокремлювати шість основних напрямів, які створюють три глобальні площини її розгляду: культура особистості – культура ставлення та культура саморегуляції; культура діяльності – культура інтелектуальної діяльності та культура предметної діяльності; культура соціальної взаємодії – культура поведінки та культура спілкування (Зимня, 2006: 47).

На сьогодні не існує однозначного трактування сутності поняття «компетентність». Згідно з матеріалами Міжнародного департаменту стандартів навчальних досягнень США, компетентність – це спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу на основі

сукупності знань, навичок і ставлень, що дає індивіду змозгу ефективно діяти або виконувати виробничі функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або діяльності (Spector, 2002: 89).

Експерти країн Європейського Союзу розуміють компетентність як здатність ефективно і творчо застосовувати знання і вміння у процесі міжособистісних відносин (ситуацій, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті) і в професійних ситуаціях. Тобто компетентність – це поняття, яке відображає поєднання суто виробничих умінь і навичок з ціннісними характеристиками діяльності (Зубчевська, 2013: 43).

Компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну або подальшу навчальну діяльність (Байбара, 2010: 46).

Отже, компетентність можна визначити як системне явище, що поєднує знання, вміння, навички, якості, цінності, які свідомо чи неусвідомлено реалізуються у діяльності людини у процесі розв'язання певних проблем. При цьому сам цей процес зумовлює розвиток компетентності. Іншими словами, компетентність визначає «рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного розв'язання пізнавальних проблем культурного спрямування» (Несвірська, 2012: 100).

В умовах інтеграції української освіти в Європейський освітній простір актуалізується важливість загальнокультурної компетентності особистості. За висновками багатьох класифікаторів учнівських компетентностей Н. Бібік, І. Зимня, В. Шадріков зазначають, що загальнокультурна компетентність є основною серед усіх компетентностей, вона дає можливість забезпечити засвоєння усіма об'єктами освітнього процесу гуманітарних і культурних цінностей і трактується як здатність учнів початкової школи аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, вміння орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного суспільства та здатності застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності. Формування загальнокультурної особистості відбувається в процесі реалізації затвердженого МОН України цілісного змісту освіти початкової та основної школи.

Завдяки формуванню загальнокультурної компетентності учні початкових класів навчаються обирати шляхи і способи використання вільного часу, що культурно та духовно збагачують осо-

бистість, жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними й загальнолюдськими духовними цінностями.

Загальнокультурна компетентність учнів є предметом дослідження Н. М. Бібік, яка визначає її як комплексну властивість, що об'єднує у своїй структурі інформаційний, операційно-діяльнісний, аксіологічний та креативний компоненти. Проблему формування загальнокультурної компетентності сучасних школярів дослідниця пропонує розв'язати засобами впровадження «інтерактивних технологій викладання предметів», які сприяють формуванню цілісної картини світу в свідомості учнів початкових класів, усебічному розвитку мислення, підвищенню навчальної мотивації, забезпечують високий рівень знань, знижують навчальне навантаження й дозволяють виключити дублювання матеріалу в різних навчальних дисциплінах (Бібік, 2004: 52).

Детальну розгорнуту характеристику загальнокультурної компетентності учнів пропонує О. Лебедев, вважаючи її складовою загальної освіченості школяра молодших класів разом із функціональною грамотністю, допрофесійною та методологічною компетентностями. На його думку, загальнокультурна компетентність розкривається в здатність учнів пояснювати явища дійсності, вільно орієнтуватися в світі культурних цінностей. Досягнення загальнокультурної компетентності повинно стати заздалегідь спланованим результатом загальної освіти учнів початкових класів. У роботі «Формування загальнокультурної компетентності учнів як ціль та результат шкільної освіти» вчений зазначає, що загальнокультурна компетентність передбачає орієнтацію в джерелах культури. Важливим компонентом загальнокультурної компетентності молодшого школяра є здатність орієнтуватися в джерелах інформації. Відбирати їх для розв'язання пізнавальних завдань за певними критеріями, провідним із яких повинна бути достовірність. Також важливим компонентом цього феномену є здатність пояснювати явища дійсності та орієнтуватися у важливих проблемах суспільного життя (сутності проблем, причинах виникнення, думках щодо розв'язання), здатність орієнтуватися в світі соціальних, моральних, естетичних цінностей (Проект нового Державного стандарту початкової загальної освіти, 2017).

Загальнокультурна компетентність – це інтегративна якість особистості, яка характеризується знаннями щодо національної та світової культурної спадщини, вміннями їх аналізувати та оцінювати; володіє культурою міжособистіс-

них відносин та дотримується принципів толерантності у взаємодії з іншими людьми (Зубчевська, 2013: 43).

Отже, загальнокультурна компетентність є основною серед усіх компетентностей. Її досліджували багато вчених та науковців. У Державному стандарті початкової загальної освіти загальнокультурна компетентність визначається як одне з фундаментальних понять, на яких базується освіта школяра (поряд із поняттями громадянської, здоров'язбережувальної, інформаційно-комунікаційної, комунікативної компетентностей), і тлумачиться як здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності, знаннях про життя та культуру народів світу (Крутенко, 2014: 60).

Загальнокультурна компетентність учнів початкової школи базується на знаннях про життя та культуру народів світу. В цьому контексті вивчення іноземної мови є невід'ємною частиною процесу формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи. Вивчення та оволодіння англійською мовою є особливо важливим, адже англійська мова – міжнародна та накопичує в собі знання про культуру усього світу.

Однак, засобів однієї лише мови недостатньо, для формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи, а також необхідна відповідна направленість викладання англійської мови в початкових класах, використання розвивальних можливостей іноземної мови, оскільки розвиток здатності до культурного пізнання світу буде ефективним за умови культурологічної спрямованості цієї дисципліни.

На думку Т. Несвірської, англійська мова має значний розвивальний потенціал щодо формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи. Автор зазначає, що англійська мова як навчальний предмет є джерелом полікультурного розвитку особистості культурно-історичного суб'єкта, що відчуває відповідальність за свій народ, державу, майбутнє своєї країни та людської цивілізації. Вивчення іноземної мови сприяє підвищенню рівня загальної культури особистості, яка усвідомлює необхідність міжкультурної взаємодії народів світу, а також здатність взаємодіяти з представниками інших культур, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявленнях, ціннісних орієнтаціях та досвіді, і виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування.

Іноземна мова виявляє певні ресурсні можливості та професійно-орієнтовані спрямова-

ності, які можуть бути використані в процесі формування загальнокультурної компетентності сучасних учнів початкової школи, а саме: комунікативно-рольова, інтерактивна, можливість спілкування іноземною мовою, яка виступає засобом розвитку мислення та комунікації, пізнавальна, загальнокультурні, загально технічні елементи, які реалізуються у навчальній діяльності молодших школярів; особистісно орієнтовна, яка спрямована на формування особистісних рис у професійній підготовці, регулятивно-вольова (оволодіння учнями регулятивними механізмами психіки під час вивчення англійської мови); творча та мотиваційна – прагнення до досягнення успіху в навчальній діяльності, коли англійська мова стає одночасно метою та засобом навчання.

Висновки. Отже, формування загальнокультурної компетентності учнів початкової школи передбачає розкриття кола питань, в яких учень повинен бути добре обізнаним, мати пізнання та дуже широкий досвід діяльності: це особливості національної та загальнолюдської культури, моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки в житті людини, їх вплив на світ, компетентності в побутовій і культурно-дозвілєвій сфері, володіння ефективними способами організації вільного часу, а також досвід засвоєння учнем наукової картини світу, що розширюється до культурологічного й загальнолюдського розуміння світу та вивчення англійської мови. Загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах, що передбачає формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняним і світовим культурним спадком, принципами толерантності, плюралізму й дає людині змогу аналізувати та оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської і світової науки та культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства; застосовувати засоби і технології інтеркультурної взаємодії; знати рідну та іноземну мови, використовувати навички мовлення та норми відповідної мовленнєвої культури; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей для розробки та реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри; оволодіти моделями толерантної поведінки і стратегіями конструктивної діяльності в умовах культурних, мовленнєвих та інших відмінностей між народами, різноманітності світу та людської цивілізації (Овчарук, 2004: 85).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Spector J. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification / J. Spector, de la Teja Michael. *ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY*. URL: <http://www.ericdigests.org/2002-2/teaching.htm>.
2. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2010. № 9. С. 46–56.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи* / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, О. І. Локшина та ін. К., 2004. С.47–52.
4. Зимняя И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2006. 4 мая. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>
5. Зубчевська С. В. Формування загальнокультурної компетентності студентів як педагогічна проблема. *Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. С. 43–46.
6. Крутенко О. В. Формування загальнокультурної компетентності учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових Державних стандартів. Черкаси, 2014. 68 с.
7. Несвірська Т. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Житомир, 2012. 236 с.
8. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. Київ : “К.І.С.”, 2004. 112 с.
9. Проект нового Державного стандарту початкової загальної освіти. URL: [<http://osvita.ua/school/reform/56580/>] 2017.

REFERENCES

1. Spector J. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification / J. Spector, de la Teja Michael. *ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY*. URL: <http://www.ericdigests.org/2002-2/teaching.htm>.
2. Baibara T. M. Kompetentnisnyi pidkhdid v pochatkovii lantsi osvity: teoretichnyi aspekt [Competence approach in the initial link of education]. *Pochatkova shkola*. 2010. № 9. P. 46–56. [in Ukrainian].
3. Bibik N. M. Kompetentnisnyi pidkhdid: refleksyvnyi analiz zastosuvannia. Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: Svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Competence approach: reflexive analysis of application. *Competence approach in modern education : World experience and Ukrainian prospects*] / N. M. Bibik, M. S. Vashulenko, O. I. Lokshyna etc. K., 2004. P. 47–52. [in Ukrainian].
4. Zimnyaya I. A. Obschaya kultura i sotsialno-professionalnaya kompetentnost cheloveka [General culture and socio-professional competence of a person]. Internet magazine «Eydos». 2006. 4th of May. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm> [in Russian].
5. Zubchevska S. V. Formuvannya zagalnokulturnoyi kompetentnosti studentiv yak pedagogichna problema [Formation of general cultural competence of students as a pedagogical problem]. *Suchasni tehnologiyi rozvitku profesiynogi maysternosti maybutnih uchiteliv: materialy VI vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferencii*. Uman : FOP Zhovtiy O. O., 2013. P. 43–46. [in Ukrainian].
6. Krutenko O. V. Formuvannya zahalnokulturnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu vidpovidno do vymoh novykh Derzhavnykh standartiv [Forming of general cultural competence of students of general educational establishment is in accordance with the requirements of the new State standards]. Cherkasy, 2014. 68 p. [in Ukrainian].
7. Nesvirska T. V. Formuvannya zahalnokulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy v protsesi profesiinoi pidhotovky [Forming of general cultural competence of future teachers of foreign language is in the process of professional preparation] : dys. ... kandydata ped. nauk : 13.00.04 / Zhytomyr, 2012. 236 p. [in Ukrainian].
8. Ovcharuk O. V. Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects] : Biblioteka z osvithoi polityky. K.: “K.I.S.”, 2004. 112 p. [in Ukrainian].
9. Proekt novoho Derzhavnoho standartu pochatkovoï zahalnoi osvity [The project of the new State standard of primary education]. URL: [<http://osvita.ua/school/reform/56580/>] 2017. [in Ukrainian].